

NOVA EVROPA I JAVNI UM¹

Ivan Mladenović
Univerzitet u Beogradu
Filozofski fakultet

SAŽETAK

U ovom radu bavimo se pitanjem određenja adekvatne koncepcije legitimnosti za Evropsku uniju. Zastupamo stanovište da u tom pogledu odlučujuću važnost ima ideja javnog uma, kako ju je formulisao Džon Rols. Rols je smatrao da ideja javnog uma ima svoju ulogu kako na domaćem planu ustavnih demokratija tako i na međunarodnom planu. Mi ćemo, polazeći od Rolsovih stavova, nastojati da formulišemo adekvatnu koncepciju javnog uma za Evropsku uniju. Ipak, za razliku od Rolsa, koji u međunarodnom kontekstu prvenstveno govori o narodima, argumentovaćemo da osnovu javnog uma Evropske unije treba da čini koncepcija slobodnih i jednakih građana.

KLJUČNE REČI: Evropska unija, legitimnost, javni um, razložnost, preklapajući konsenzus.

UVOD

U ovom radu bavimo se pitanjem određenja adekvatne koncepcije legitimnosti za Evropsku uniju. Zastupamo stanovište da u tom pogledu odlučujuću važnost ima ideja javnog uma, kako ju je formulisao Džon Rols. Rols je smatrao da ideja javnog uma ima svoju ulogu kako na domaćem planu ustavnih demokratija tako i na međunarodnom planu. Mi ćemo, polazeći od Rolsovih stavova, nastojati da formulišemo adekvatnu koncepciju javnog uma za Evropsku uniju. Ipak, za razliku od Rolsa, koji u međunarodnom kontekstu prvenstveno govori o narodima, argumentovaćemo da osnovu javnog uma Evropske unije treba da čini koncepcija slobodnih i jednakih građana.

U prvom delu rada nastojaćemo da pokažemo na koji način ideja javnog uma može imati svoju primenu na međunarodnom planu. Džon Rols u tom kontekstu govori o razložnim narodima i razložnom pravu naroda. Polazeći

¹ Ovo je tekst izlaganja sa naučne konferencije „Nova Evropa i njena periferija“, koja je održana od 25. do 27. septembra 2015. godine na Fakultetu političkih nauka, Univerziteta u Beogradu.

od zamisli o razložnom pravu naroda kao osnovi opravdanja, naš glavni cilj biće da ustanovimo koja je osnovna uloga javnog uma na međunarodnom planu. U drugom delu rada, uzimajući za polazište Rolsov stav o Evropskoj zajednici, pokušaćemo da Rolsove zamisli o javnom umu u međunarodnom kontekstu primenimo na Evropsku uniju. Dobro je poznato da je Rols napravio razliku između ideje i ideala javnog uma. Argumentovaćemo da bi u kontekstu Evropske unije trebalo revidirati Rolsovu ideju o javnom umu na međunarodnom planu, oslanjajući se pritom na ono što sam Rols kaže o idealu javnog uma.

JAVNI UM U MEĐUNARODNIM ODNOSIMA

Iako postoji dosta normativnih razmatranja iz rolsovske perspektive o demokratiji na nivou Evropske unije, kao i predloga rešenja za deficit legitimnosti, relativno malo rasprava posvećeno je javnom umu (Cohen and Sabel 2004; Føllesdal 2006; Pogge 1997). Ovo je iznenađujuće, tim pre što se ideja javnog uma nalazi u samom središtu istraživanja u okviru savremene normativne političke teorije, posebno one liberalne orijentacije (Gaus 2003). Džon Rols je bio prvi koji je u kontekstu ustavne demokratije ukazao na značaj javnog uma, ali i koji je uočio neophodnost širenja perspektive javnog uma na međunarodne odnose. U domaćem kontekstu ideja javnog uma podrazumeva postojanje zajedničke osnove opravdanja na koju se građani podeljeni različitim razložnim sveobuhvatnim doktrinama mogu osloniti prilikom razmatranja temeljnih ustavnih pitanja, kao i osnovnih pitanja pravde (Rols 1998, 255). Ideja javnog uma na međunarodnom planu podrazumeva postojanje zajedničke osnove opravdanja koja bi bila prihvatljiva liberalnim i neliberalnim narodima u cilju mira i međusobne saradnje. Međutim, postavlja se pitanje šta je ta zajednička osnova opravdanja i šta bi bio javni um Evropske unije. U ovom radu nastojaćemo da odgovorimo na to pitanje oslanjajući se pre svega na Rolsovo shvatanje uloge javnog uma u međunarodnim odnosima, onako kako je formulisano u njegovom *Pravu naroda* (Rols 2003). Sledeći, dakle, određene Rolsove zamisli u ovom kontekstu, naš cilj biće da dođemo do adekvatnog shvatanja javnog uma za Evropsku uniju. Rolsova zamisao je utoliko značajna što pokušava da nađe odgovarajući sklad između zaštite osnovnih prava i sloboda građana sa procesom demokratskog odlučivanja.

Ideju razložnosti, koja je temeljna ideja u vezi sa javnim umom, smatramo ključnom za razumevanje Rolsove pozicije. U demokratiji, s jedne strane, građani donose odluke kao kolektivno telo, a s druge, svi građani se tretiraju kao slobodni i jednaki. Kako je moguće pomiriti ove dve strane dobro uređenog demokratskog društva? Rolsov odgovor zasniva se na ideji razložnosti. Biti razlozan znači ponuditi drugima uslove saradnje koje bi oni bili spremni da prihvate, ali isto tako biti spreman

za prihvatanje uslova saradnje koje nude drugi ljudi.² Rols ovu zamisao dodatno pojašnjava pozivajući se na ideju reciprociteta koja je neodvojiva od koncepcije javnog uma. On kaže da ideja reciprociteta znači da, „kada se određeni uslovi predlože kao najrazložniji za nepristrasnu saradnju, oni koji ih predlažu moraju smatrati da bi bilo barem razložno da ih prihvate i drugi kao slobodni i jednaki građani, a ne kao potčinjeni ili izmanipulisani, ili pod pritiskom koji stvara njihov inferioran politički ili društveni položaj” (Rols 2003, 27).

Na koji način se uz pomoć ideje razložnosti dolazi do razrešenja prethodnog problema donošenja odluka koje prihvataju svi građani ne samo kao kolektivno telo, već i kao slobodne i jednake individue? Da bi se došlo do tog odgovora, Rols polazi od razložnog pluralizma kao činjenice u vezi sa demokratskim društvom. To znači da demokratsko društvo dopušta pluralitet razložnih sveobuhvatnih doktrina. Ipak, Rols smatra da ako osobe posmatramo kao razložne, one mogu da ponude jedne drugima nepristrasne uslove saradnje i postignu saglasnost oko političke koncepcije pravde koja bi bila odgovarajuća za demokratsko društvo. Ovakvu vrstu saglasnosti on naziva preklapajućim konsenzusom. Ovaj preklapajući konsenzus građani postižu kao kolektivno telo, ali je očuvana sloboda i jednakost svake individue, jer je on u skladu sa različitim sveobuhvatnim doktrinama koje slede sami građani. Dakle, svako na osnovu sopstvenih razloga dolazi do političke koncepcije pravde koja bi bila prihvatljiva za sve. U tom pogledu ona postaje osnova javnog opravdanja. Preciznije rečeno, saglasnost oko ovakve jedne koncepcije predstavlja osnovu za dalje rasprave u pogledu suštinskih ustavnih pitanja i pitanja pravde. Drugim rečima, ova dalja pitanja zasnivaju se na javnom umu demokratskog društva koji i dalje počiva na ideji razložnosti.

Rols smatra da postoji paralelizam između razložnog pluralizma i preklapajućeg konsenzusa na planu jedne konkretne ustavne demokratije

2 Treba, ipak, istaći da Rols termin „razložno” koristi na različite načine. Venar je identifikovao na desetine različitih upotreba tog termina u Rolsovom *Političkom liberalizmu*. Međutim, on smatra da se može izdvojiti pet osnovnih karakteristika onoga što Rols naziva „razložnom osobom”, što je određujuće za druge upotrebe termina „razložno”. Tih pet karakteristika su sledeće: „Razložne osobe: 1. (a) Poseduju dve moralne moći – sposobnost osećaja za pravdu i za koncepciju dobra; (b) poseduju intelektualne moći suđenja, mišljenja i zaključivanja; (c) imaju određenu koncepciju dobra interpretiranu u svetlu nekog sveobuhvatnog gledišta; (d) sposobne su da budu normalni, u potpunosti kooperativni članovi društva tokom čitavog života; 2. Spremne su da predlože i da se svojevolejno pridržavaju principa i standarda koji čine fer osnovu saradnje, ako su uvereni da će i drugi tako postupati; 3. Priznaju terete rasuđivanja; 4. Imaju razložnu moralnu psihologiju; 5. Priznaju pet suštinskih elemenata koncepcije objektivnosti” (Wenar 1995, 36–37). Venar argumentuje da su za određenje „razložne osobe” nužne zapravo samo prve dve karakteristike. Mi ćemo se u ovom radu prevashodno pozivati na ono što je označeno kao druga karakteristika jer se na nju Rols uglavnom oslanja prilikom korišćenja termina „razložno” u međunarodnom kontekstu.

i pluralizma naroda, pre svega liberalnih, koji bi postigli neku vrstu konsenzusa oko određenih principa koje naziva pravom naroda. Pošto je i na međunarodnom planu od odlučujuće važnosti ideja razložnosti, Rols ovakav skup naroda naziva razložnim ili razložno pravednim društvom naroda (Rols 2003, 23). Postoji, dakle, paralelizam i u pogledu ideje razložnosti. Rols eksplicitno tvrdi da bi ideja razložnosti trebalo da ima slično važenje na međunarodnom planu, posebno među liberalnim narodima: „To što su narodi spremni da drugim narodima ponude nepristrasne uslove političke i društvene saradnje predstavlja sastavni deo njihove razložnosti i racionalnosti. Ti nepristrasni uslovi su oni za koje određeni narod iskreno veruje da ih mogu prihvatiti i drugi ravnopravni narodi” (Rols 2003, 52). Dodatak na međunarodnom planu je da bi, pored liberalnih naroda, saglasnost oko prava naroda mogli da postignu i neliberalni narodi ali koji su, kako Rols kaže, pristojni (što znači da nisu agresivni i zadovoljavaju neki minimum zaštite osnovnih ljudskih prava). Ovo predstavlja problem za razgraničenja između liberalnih i neliberalnih naroda, budući da i jedni i drugi zadovoljavaju kriterijum zaštite nekog minimalnog skupa osnovnih ljudskih prava. Kako bi dodatno eksplicirao ovu razliku, Rols precizira da pod neliberalnim, ali pristojnim narodima, podrazumeva one koji poštuju sledeći minimalan skup ljudskih prava: pravo na život, pravo na slobodu, pravo na svojinu i formalnu jednakost, odnosno jednako tretiranje u jednakim slučajevima (Rols 2003, 88–89). Dakle, neliberalni, ali pristojni narodi bili bi oni koji zadovoljavaju kriterijum poštovanja ovog minimalnog skupa osnovnih ljudskih prava, a liberalni oni kod kojih je domen osnovnih prava i sloboda znatno šireg opsega.

Kao što Rols veruje da je moguće postići preklapajući konsenzus u vezi sa političkom koncepcijom pravde, koja sadrži osnovne liberalne principe, u okviru jedne ustavne demokratije, takođe veruje da je moguće doći do saglasnosti na međunarodnom planu u pogledu skupa principa za regulisanje odnosa između naroda. Evo koji su to principi za koje smatra da bi se saglasili kako liberalni tako i neliberalni, ali pristojni narodi, na međunarodnom planu:

1. narodi su slobodni i nezavisni, a njihovu slobodu i nezavisnost trebalo bi da poštuju i drugi narodi;
2. narodi treba da poštuju ugovore i obaveze;
3. narodi su jednaki i učesnici u sporazumima koji ih obavezuju;
4. narodi treba da poštuju obavezu neintervencije;
5. narodi imaju pravo na samoodbranu, ali nemaju pravo da podstiču rat iz drugih razloga osim odbrambenih;
6. narodi treba da poštuju ljudska prava;
7. narodi treba da se pridržavaju određenih utvrđenih ograničenja u vođenju rata;

8. narodi imaju dužnost da pomognu drugim narodima koji žive pod nepovoljnim uslovima koji ih sprečavaju da imaju pravedan ili pristojan politički režim. (Navedeno prema: Rols 2003, 54)

Treba istaći da Rols radije govori o narodima nego o državama zato što se za države kao suverene vezuju racionalnost i nacionalni interes a za narode razložnost, moralna dimenzija koja uključuje mogućnost nepristrasne saradnje. Zato što je tu odlučujuća uloga reciprociteta, Rols govori o razložnom pravu naroda. On u pogledu ove razlike između naroda i države kaže sledeće: „Razlika između liberalnih naroda i država je u tome što pravedni liberalni narodi ograničavaju svoje osnovne interese onim što zahteva razložno. Nasuprot tome, sadržaj interesa država ne dopušta im da budu stabilne iz pravih razloga; odnosno, zato što čvrsto prihvataju pravedno pravo naroda i postupaju u skladu s njim” (Rols 2003, 44). Tvrdnja o stabilnosti iz pravih razloga mogla bi se takođe interpretirati po analogiji sa domaćim slučajem. Naime, Rols smatra da se stabilnost iz pravih razloga u jednoj ustavnoj demokratiji postiže preklapajućim konsenzusom oko odgovarajuće političke koncepcije pravde, a ne neka-kvim *modusom vivendi*. Za razliku od *modusa vivendi* koji se isključivo zasniva na interesima i može se promeniti kada se interesi ili konstelacija snaga promene, preklapajući konsenzus se postiže na moralnim osnovama, putem saglasnosti oko principa koji bi svima bili prihvatljivi, te na njega promena interesa ili konstelacije snaga znatno manje utiču. Slično je, po Rolsovom shvatanju, i na međunarodnom planu. Razložno pravo naroda pruža stabilnost na osnovu pravih razloga jer saglasnost počiva na moralnim osnovama a ne na ravnoteži interesa pojedinačnih država. Očigledno, osnovna Rolsova namera u vezi sa isticanjem uloge naroda a ne država jeste distanciranje od realističkog gledanja na međunarodne odnose. Međutim, sigurno je da to, koliko rešava neka pitanja na planu normativne teorije, izlaže Rolsovo viđenje prava naroda primedbi da je reč o nedovoljno realističnoj zamisli.

Zanimljivo je da, uprkos tome što Rols o javnom umu primarno govori u kontekstu domaćeg slučaja, u vezi sa određenjem suštinskih ustavnih elementa i pitanja pravde, što naizgled nema nikakvu relevantnost u međunarodnom kontekstu, on istu ovu ideju koristi takođe kada govori o međunarodnim odnosima. Ovo je utoliko čudnije jer on je eksplicitno protiv svetske države, pa samim tim i ustava koji bi ona imala, kao i protiv ideje o globalnoj distributivnoj pravdi, odnosno pomoći loše stojećim društvima koja bi se zasnivala na principu razlike. Naime, odredbu 8 prava naroda, o pomoći društvima koja se nalaze u nepovoljnim uslovima, Rols ne shvata kao nešto što implicira globalnu distributivnu pravdu. On smatra da je pomoć takvim društvima dopuštena samo dotle dok se u njima postigne zadovoljavajući stepen zaštite osnovnih ljudskih prava. Kada je to

postignuto, dalji razlozi za pomoć prestaju jer se smatra da dato društvo ima ključne poluge za obezbeđivanje sopstvenog ekonomskog razvoja.

Koja je onda uloga javnog uma u međunarodnim odnosima? S obzirom na to da smo videli da je domen osnovnih prava nešto što je zajedničko za liberalne i pristojne narode, uloga javnog uma bila bi izvođenje skupa prava polazeći od zajedničke osnove opravdanja. Čarls Bejc u tom pogledu kaže da je „diskurzivna funkcija ljudskih prava (njihova „posebna uloga“) bazična za javni um društva naroda: on definiše njihovu prirodu i objašnjava, ili pomaže prilikom objašnjenja, zašto ljudska prava imaju određeni sadržaj. Nema nikakvog pozivanja na nezavisnu filozofsku koncepciju ljudskih prava u Rolsovom stanovištu o sadržaju i autoritetu doktrine ljudskih prava. Toga zapravo i ne može da bude, imajući u vidu da su ljudska prava vrednosti oko kojih liberalna i pristojna društva treba da se saglase, svako na osnovu sopstvenih razloga” (Beitz 2009, 99). Na osnovu toga, ovaj autor zaključuje da „ljudska prava treba da budu deo javnog uma međunarodnog društva koje se sastoji od liberalnih i pristojnih naroda” (Beitz 2009, 100). Međutim, Rols smatra da je jedna od implikacija ovakvog stanovišta minimalizam u pogledu ljudskih prava. U sledećem poglavlju nastojaćemo da pokažemo da, uprkos tome što ovaj fokus na ljudska prava smatramo opravdanim, u kontekstu Evropske unije minimalizam u pogledu ljudskih prava ne može biti adekvatno stanovište. To znači da bi i ideja javnog uma za Evropsku uniju morala na takav način biti modifikovana da može da obuhvati širok skup prava i sloboda, u svakom slučaju znatno širi nego što to Rols u međunarodnom kontekstu pretpostavlja.

JAVNI UM EVROPSKE UNIJE

Iz formulacije pojedinih odredbi prava naroda očigledno je da se kantovskoj ideji o večnom miru, u Rolsovoj interpretaciji, približavamo kada liberalni i neliberalni, ali pristojni narodi prihvate određeno pravo naroda, koje utemeljuje društvo naroda. Međutim, uprkos tome, Rols ne smatra da bi liberalni i pristojni narodi mogli da se posmatraju kao dve strane koje postižu saglasnost oko ovih principa. Sasvim suprotno tome, on tvrdi da bi saglasnost oko ovih principa mogli da postignu liberalni narodi međusobno i isto tako pristojni narodi međusobno. Razlog najverovatnije leži u tome što Rols smatra da se u neliberalnim, ali pristojnim društvima njihovi stanovnici ne mogu u potpunosti posmatrati kao slobodni i jednaki građani. Ovu ideju Rols izražava time da konstrukcija prvobitnog položaja, preko koje se dolazi do odgovarajuće političke koncepcije pravde, u domaćem slučaju može da se primeni samo na ustavne demokratije. Drugim rečima, prvobitni položaj jeste jedno sredstvo predstavljanja koje nam pomaže da uvidimo koju političku koncepciju pravde bi slobodni i jednaki građani odabrali kao odgovarajuću za jednu ustavnu demokratiju.

Tek potom se ideja prvobitnog položaja primenjuje na međunarodnom planu kako bi se došlo do prava naroda koje bi bilo prihvatljivo za liberalne narode. Budući da među neliberalnim, ali pristojnim narodima nisu svi članovi društva tretirani u potpunosti kao slobodni i jednaki građani, Rols smatra da to znači da u tom slučaju nije moguće na smisao način primeniti zamisao o prvobitnom položaju na domaćem planu. Ali to ne znači da sami pristojni narodi, na međunarodnom planu, ne bi mogli da postignu saglasnost oko prava naroda, oko koga bi se saglasili i liberalni narodi. Ili bar to tako Rols smatra.

Zašto je ova razlika važna u kontekstu određenja adekvatnog viđenja javnog uma za Evropsku uniju? Naime, iako po Rolsovom shvatanju postoje dva odvojena prvobitna položaja za dolazak do prava naroda, jedan za liberalne, a drugi za neliberalne narode, zanimljivo je da na jedinom mestu na kome eksplicitno pominje Evropsku uniju, tačnije Evropsku zajednicu, Rols kaže da upravo u tom slučaju možemo zamisliti prvobitni položaj u kome su na ravnopravan način tretirani liberalni i neliberalni narodi (Rols 2003, 95).

Međutim, postavlja se pitanje kako razumeti ovu Rolsovu zamisao u vezi sa Evropskom zajednicom, ili danas Evropskom unijom? Nije jasno koje narode Rols u ovom kontekstu smatra liberalnim, a koje pristojnim. Takođe, nije dovoljno određeno zašto samo u ovom posebnom slučaju ima smisla govoriti o tome da liberalni i pristojni narodi mogu da se posmatraju kao ravnopravne strane u prvobitnom položaju u kome se utvrđuju osnovni standardi i principi međunarodnih odnosa. Budući da je Rols ovu svoju tvrdnju o Evropskoj zajednici ostavio neobrazloženom, nećemo dalje spekulirati o njenom mogućem značenju.

Ipak, iako Rols to ne kaže, smatramo da se ideja o ravnopravnom tretmanu na nivou EU još bolje nego preko zamisli prvobitnog položaja može razumeti u skladu sa idejom javnog uma. Javni um nove Evrope predstavljao bi predlaganje razložnih uslova saradnje koji bi, dakle, u jednakoj meri bili prihvatljivi za sve strane, kao i spremnost da se prihvate predlozi drugih ukoliko su zasnovani na boljim razlozima. Videli smo da Rols veruje da je tako nešto moguće postići u uslovima razložnog pluralizma, kako na domaćem tako i na međunarodnom planu.

Da se vratimo na pitanje suštinskih ustavnih elemenata i osnovnih principa pravde. Smatramo da se ideja javnog uma može primeniti i u međunarodnom kontekstu bez obzira na ova ograničenja koja sugerišu da je njena primena adekvatnija u domaćem slučaju. Ideja rasprave o osnovnim ustavnim elementima ne mora nužno da znači postojanje nekog konkretnog pisanog ustava. Ima smisla govoriti o obezbeđivanju provera i ravnoteža, postizanja što većeg stepena odgovornosti zvaničnika, što veće demokratičnosti sistema, što jesu suštinski ustavni elementi, čak i u

odsustvu nekog pisanog ustava. Tačno je da je pisani ustav najbolje sredstvo za rešavanje ovakvih pitanja, ali je isto tako tačno da dosadašnji razvoj EU pruža najbolji primer da se rasprava o ovim elementima može odvijati i bez bilo kakvog pisanog ustava. Pored toga, uprkos nedostatku pisanog ustava, uobičajeno je gledište da EU ima neku vrstu *de facto* ustavnog aranžmana. Činjenica da je projekat ustava EU propao, dakle, ne znači da na osnovama javnog uma ne treba nastaviti dalji proces iznalaženja adekvatnih suštinskih konstitucionalnih elemenata za EU. Isto tako, iako je pitanje socijalne pravde ostavljeno pojedinačnim zemljama članicama i nije pitanje kojim se bavi sama EU, novi izazovi poput ekonomske krize, migracija, ali i mogućih budućih migracija u vezi sa klimatskim promenama, ukazuju na nužnost rasprave o pitanjima socijalne pravde na evropskom nivou. Dakle, i bez pisanog ustava i jedinstvene socijalne politike, EU se suočava sa pitanjima osnovnih ustavnih elemenata i osnovnih pitanja pravde, za šta je koncepcija javnog uma, barem to nastojimo da pokažemo, najadekvatnije sredstvo za njihovo rešavanje.

Postavlja se, ipak, pitanje da li postoji neki skup principa, poput Rolsovog prava naroda, koji bi bio prihvatljiv na nivou Evropske unije. U tom pogledu, na primer, posebnu važnost ima Povelja o osnovnim pravima u Evropskoj uniji, koja je svoju obavezujuću snagu dobila usvajanjem Lisabonskog sporazuma.³ Smatramo, ipak, da je na samim građanima da odrede skup principa koji bi činili zajedničku osnovu opravdanja na evropskom nivou, kao i dalji skup prava koja se iz njih mogu izvesti.⁴ Odlučujuću ulogu javnog uma vidimo upravo u tom pogledu. Suštinska zamisao za ideju javnog uma jeste da osnovu javnog opravdanja čini određena politička koncepcija pravde, koja je po svojoj prirodi liberalna. To znači da iako ovaj skup principa ne mora biti striktno određen i može biti otvoren u pogledu daljeg proširenja, on nužno mora da uključuje zaštitu nekih osnovnih individualnih prava i sloboda (a to je ono što garantuje i Rolsovo pravo naroda). To bi bio neki minimum koji je neophodan da bi ideja javnog uma uopšte imala smisla. Ukoliko je ovaj minimum zagaran-tovan, smatram da je onda na samim građanima da na osnovama javnog

3 O značaju ovog koraka za dalju demokratizaciju EU, videti: Pernice 2008.

4 Džon Rols u jednom pismu, gde dovodi u vezu svoje stavove o Evropskoj uniji sa stavovima iz *Prava naroda*, govori o podeli rada između prava naroda koje predstavlja sistem međunarodnih normi i slobodnih i jednakih građana koji odlučuju o najadekvatnijoj liberalnoj koncepciji pravde za sopstvenu zajednicu koja može biti međunarodnog karaktera. Međutim, ovde bi se moglo postaviti pitanje da li je takva podela rada nužna jednom kada se prizna uloga slobodnih i jednakih građana za određenje političke koncepcije pravde. Ne vidi se, naime, zašto koncepcija slobodnih i jednakih građana ne bi bila određujuća i za ono što Rols naziva pravom naroda, barem kada je o Evropskoj uniji reč. Za pomenuto Rolsovo pismo videti: Rawls and Van Parijs 2003. Zahvaljujem se anonimnom recenzentu na sugestiji da se u obzir uzmu i Rolsovi stavovi vezani za Evropsku uniju izneti u navedenom pismu.

uma odrede dalje principe i prava koji će činiti osnovu nove Evrope. Iako suštinski rolsovska, jer se zasniva na javnom umu, ova zamisao se razlikuje od Rolsove utoliko što se ideja javnog uma ne odnosi više na narode koji jedni drugima nude nepristrasne uslove saradnje, već na same građane.

Treba, ipak, naglasiti da elementi za ovakvo shvatanje postoje već unutar Rolsove političke teorije. U tom pogledu prvenstveno imamo u vidu Rolsovu razliku između ideje i ideala javnog uma. Naime, Rols u vezi sa idejom javnog uma smatra da postoji jasan paralelizam između domaćeg i međunarodnog plana. On to izražava sledećim rečima: „Ja pravim razliku između javnog uma liberalnog naroda i javnog uma društva naroda. Prvi je javni um jednakih građana u domaćem društvu koji raspravljaju o bitnim ustavnim elementima i pitanjima osnovne pravde u vezi sa svojom vlašću; drugi je javni um slobodnih i jednakih liberalnih naroda koji raspravljaju o svojim međusobnim odnosima kao naroda. Pravo naroda sa svojim političkim konceptima i principima, idealima i kriterijumima jeste sadržaj ovog drugog javnog uma” (Rols 2003, 75–76). Dakle, po Rolsovom stanovištu, ideja javnog uma na međunarodnom planu prvenstveno podrazumeva međusobnu raspravu liberalnih naroda oko osnovnih principa uzajamne saradnje.

Međutim, Rols takođe smatra da treba razlikovati ideal javnog uma od ideje javnog uma. Ideal javnog uma podrazumeva da zvaničnici prilikom debata o osnovnim ustavnim pitanjima, ali i o zakonodavstvu, treba da ponude javno opravdanje koje bi bilo u skladu sa političkom koncepcijom pravde koja se smatra najrazložnijom. Ideal javnog uma se ne zaustavlja na tome. I sami građani prilikom glasanja i javnih debata treba da zauzmu poziciju idealnih zakonodavaca koji prosuđuju koje politike bi bilo najrazložnije usvojiti. Tu takođe postoji paralelizam na međunarodnom planu. Rols kaže da „čvrsto ustaljeno i rašireno raspoloženje građana da sebe posmatraju kao idealne izvršne rukovodioce i zakonodavce i da odbacuju funkcionere vlade i kandidate za javne položaje koji krše javni um slobodnih i jednakih naroda predstavlja političku i društvenu osnovu mira i razumevanja među narodima” (Rols 2003, 78). Naša osnovna zamisao u ovom radu sastoji se u tome da bi ključnu ulogu koju građani, po Rolsovom shvatanju, imaju u okviru ideala javnog uma na međunarodnom planu, trebalo da imaju i prilikom određenja ideje javnog uma na međunarodnom planu. Upravo tako shvaćenu ideju javnog uma smatramo najadekvatnijom za Evropsku uniju.

Slično stanovište u pogledu Evropske unije zastupa i Lin Dobson (Dobson 2006). Ova autorka, koja takođe polazi od nekih osnovnih pretpostavki Rolsove teorije, smatra da, uprkos tome što Rols govori o narodima, njegovo stanovište i dalje deluje kao da je centrirano na državu. Indicije za ovakvo shvatanje Dobsonova vidi u tome što Rols o svojoj teoriji u

Pravu naroda govori kao o smernicama za liberalnu spoljnu politiku. Drugi autori uočili su da Rols na međunarodnom planu prednost daje određenim kolektivnim entitetima u odnosu na slobodne i jednake građane. Naime, ovi kolektivni entiteti, a ne sami građani su ti koji postižu saglasnost u pogledu prava naroda. Dobsonova zastupa stanovište da konzistentnost sa oslanjanjem na slobodne i jednake građane u domaćem slučaju obavezuje na sličnu ulogu slobodnih i jednakih građana na međunarodnom planu. Zato model koji ona naziva osnovnim metodom opravdanja podrazumeva da osobe, na međunarodnom planu, jedne drugima nude javno opravdanje u pogledu principa saradnje koji bi bili prihvatljivi za sve (Dobson 2006, 518). Međutim, ona pravi još jedan korak dalje u pravcu kosmopolitskog ideala građanstva, jer kaže da kada se osnovni metod opravdanja primeni na Evropsku uniju on ne obuhvata samo evropske građane i građanke već sve one čiji su interesi obuhvaćeni odlukama koje se donose na evropskom planu. U tom pogledu, ona kaže da ne vidi razlog zašto bi javni um bio ograničen na „državu ili superdržavu, kao i da postoje dobri razlozi da se liberalna teorija proširi tako da obuhvati opravdanje političkih institucija na sve osobe na koje one imaju uticaja. Ako bilo koja važna odluka EU ne može biti prihvatljiva razložnim osobama koje nisu Evropljani, onda nije jasno zašto bi uopšte trebalo da bude prihvatljiva razložnim Evropljanima” (Dobson 2006, 523). Jasno je iz stavova Dobsonove da, načelno gledano, postoje opravdani razlozi da se ideja javnog uma za Evropsku uniju pre bazira na slobodnim i jednakim građanima, nego narodima koji jedni drugima nude nepristrasne uslove saradnje. A to je upravo zamisao u prilog koje smo i mi argumentovali u ovom radu.

ZAKLJUČAK

Normativna koncepcija legitimnosti podrazumeva da se u procesu političkog odlučivanja, bilo po pitanju suštinskih vrednosti i normi, bilo po pitanju donošenja politika i regulativa, građani tretiraju kao slobodni i jednaki u političkom smislu. Drugim rečima, normativno prihvatljive vrednosti i norme, kao i politike i regulative, jesu one koje bi slobodni i jednaki građani bili spremni da odobre. Upravo zbog toga zastupali smo stanovište da ideja javnog uma predstavlja najadekvatniju koncepciju normativne legitimnosti kako na planu ustavnih demokratija tako i na planu Evropske unije. Konzistentnost sa tezom da je za ideju javnog uma na domaćem planu od suštinske važnosti koncepcija slobodnih i jednakih građana zahteva da i na planu EU javni um u prvom redu počiva na samim građanima.

LITERATURA

- Beitz, Charles R. *The Idea of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press.
- Cohen Joshua and Charles F. Sabel. 2004. "Sovereignty and Solidarity: EU and US". In ed. Karl-Heinz Ladeur. *Public Governance in the Age of Globalization*, Farnham: Ashgate Publishing.
- Dobson, Lynn. 2006. "Normative Theory and Europe". *International Affairs* 82 (3): 511–23.
- Føllesdal, Andreas. 2006. "The Legitimacy Deficits of the European Union". *Journal of Political Philosophy* 14 (4): 441–68.
- Gaus, Gerald F. 2003. *Contemporary Theories of Liberalism*. London: SAGE Publications.
- Pernice, Ingolf. 2008. "The Treaty of Lisbon and Fundamental Rights". In ed. Stefan Griller and Jaques Ziller. *The Lisbon Treaty: EU Constitutionalism without a Constitutional Treaty*. Wien, New York: Springer.
- Pogge, Thomas W. 1997. "Creating Supra-National Institutions Democratically: Reflections on the European Union's 'Democratic Deficit'". *Journal of Political Philosophy* 5 (2): 163–82.
- Rawls John and Philippe Van Parijs. 2003. "Three Letters on *The Law of Peoples* and the European Union". *Revue de philosophie économique* 7: 7–20.
- Rols, Džon. 1998. *Politički liberalizam*. Beograd: Filip Višnjić.
- Rols, Džon. 2003. *Pravo naroda sa 'Još jednom o ideji javnog uma'*. Beograd: Alexandria Press, Nspm.
- Wenar, Leif. 1995. "Political Liberalism: An Internal Critique". *Ethics* 106 (1): 32–62.

SUMMARY

THE NEW EUROPE AND PUBLIC REASON

This paper will examine the issue of finding the most adequate conception of normative legitimacy for the European Union. I shall argue that John Rawls's idea of public reason is crucially important in this context. Rawls maintains that the idea of public reason is important not only for constitutional democracies, but also at the international level. Following Rawls's lead, this paper focuses on the idea of public reason at the EU level. However, I shall argue that the idea of public reason that is adequate for the European Union should be based on the conception of free and equal citizens, instead of Rawls's conception of peoples.

KEY WORDS: the European Union, legitimacy, public reason, reasonableness, overlapping consensus.